10 ДӘРІС

«Алаш» қозғалысы және ұлттық мемлекет идеясы

АЛАШ

1917

ҰЛТТЫҚ ИДЕЯ

Ұлттық мемлекеттілік • автономия • демократия • саяси модернизация

Қазақстан тарихы

Дәрістің мақсаты мен негізгі сұрақтары

Мақсаты

XX ғасыр басындағы қазақ зиялыларының қалыптасуы мен қызметін көрсету, олардың ұлттық мемлекеттілік идеясы мен рухани мұрасының тарихи маңызын ашу.

4 бағыт

1. Алаш Орда үкіметінің мақсаты мен қызметі
2. Ұлттық мемлекеттілік идеясы
3. Алаш партиясының бағдарламасы
4. Алаштың кейінгі тәуелсіздік идеясына ықпалы

Кілт сөздер

Алаш Орда
ұлттық мемлекеттілік
автономия
демократия
саяси модернизация
ұлттық идея

Қазақ зиялылары және 1905 жылғы саяси қозғалыс

Әлихан Бөкейханов

1905
Оралдағы съезд

Ахмет Байтұрсынов

1905–1907
Саяси қатысу

Міржақып Дулатов

I–II Дума
Өкілдік

Бақытжан Қаратаев

Ұлттық мүдде
Жер • мектеп • тіл • мәдениет

1905 жылы Оралда қазақ делегаттарының съезі өтіп, ұлттық мүдделерді қорғайтын саяси ұйым құру әрекеті жасалды.

Мемлекеттік Дума және қазақ зиялылары

I Мемлекеттік Дума

Қазақ өлкесінен сайланғандар қатарында:

- Әлихан Бөкейханов
- Ахмет Бірімжанов
- Алпысбай Қалменов

Саяси өкілдік ұлттық мүддені заң шығару кеңістігіне шығарды.

II Мемлекеттік Дума

Қазақ өкілдері:

- Бақытжан Қаратаев
- Мұхамеджан Тынышпаев
- Әлихан Бөкейханов

Б. Қаратаев Столыпиннің аграрлық саясатын сынап, қоныс аударуды тоқтатуды талап етті.

Бірінші дүниежүзілік соғыс және ұлттық дағдарыс

Соғыс ауыртпалығы

- Қазақ жерлерін тартып алу жалғасты.
- Киім, мал және азық-түлік мемлекет қажетіне мәжбүрлі түрде алынды.
- 10-ға жуық әртүрлі салық салынды.
- Түркістан өлкесінен 300 мың пұт ет, 70 мың жылқы, 13 мың түйе тасып әкетілді.

Ұлттық дағдарыс

А. Байтұрсынов сипаттағандай, қазақ ұлтының өмір сүруінің өзі проблемаға айналды. Бұл жағдай 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыстың әлеуметтік-саяси алғышарттарының бірі болды.

1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс

25 маусым 1916

Патшаның 19–43 жас аралығындағы еңбекке жарамды халықты майданның қара жұмысына алу туралы жарлығы.

Мақсат

Ұлттық және саяси азаттыққа жету.

Жоспарланған күш

Қазақстан мен Орта Азиядан 400 мың адам алу жоспарланды.

Торғай көтерілісінің ерекшелігі

Торғай

50 мыңға дейін көтерілісші

Амангелді бастаған күш

1916 ж. қазанында көтерілісшілер Торғай қаласын қоршады.

Жазалаушы корпус

Генерал Лаврентьев басқарған 9 мың адамдық корпус жіберілді.

Күрестің жалғасы

Торғай алынбағаннан кейін көтерілісшілер партизандық күреске көшті. Қозғалыс 1917 жылғы Ақпан революциясына дейін созылды.

Жетісудағы көтеріліс

Қарқара

1916 ж. 11 тамызда 5 мыңнан астам көтерілісші Қарқара жәрмеңкесін қоршады.

Көтерілісшілер Кравченконың жазалау отрядын талқандап, жәрмеңкені басып алды.

Басқа аймақтар

Лепсі уезі, Мерке, Әулиеата, Мойынқұм өңірлерінде жазалаушы отрядтарға қарсы шайқастар жүрді.

Жазалау экспедициясы

14 батальон, 42 зеңбірек және 97 пулемет командасы жіберілді. Көтерілісшілердің бір бөлігі Батыс Қытайға өтуге мәжбүр болды.

1916 көтерілісінің жеңілу себептері және тарихи маңызы

Жеңілу себептері

- Қозғалыстың бытыраңқылығы
- Жеткілікті ұйымдаспауы
- Ұлттық-демократиялық зиялылар арасындағы бірліктің болмауы
- Әскери күштердің тең болмауы

Тарихи маңызы

Ұлттық сана

1916 жылғы көтеріліс қазақ халқының ұлттық сана-сезімінің өсуіне үлкен әсер етті.

Көтеріліс — кейінгі саяси ұйымдар мен ұлттық мемлекеттілік идеясының тарихи контекстін түсінудің маңызды бөлігі.

1917 жылғы Ақпан революциясы және Қазақстан

27 ақпан 1917

Ресейде Ақпан буржуазиялық-демократиялық революциясы жеңіп, II Николай тақтан құлатылды.

1

Жұмысшы-солдат депутаттарының Кеңестері

2

Уақытша үкімет

Қазақстанда қос үкіметтің қалыптасуы аймақтың отарлық және көпұлтты ерекшеліктерімен күрделене түсті.

Қазақстандағы Уақытша үкімет органдары

Комиссарлар

Бұрынғы генерал-губернаторлардың орнына комиссарлар тағайындалды.

Түркістан комитеті

1917 жылғы сәуірде Түркістан өлкесін басқару үшін құрылды.

Қазақтардан Мұхамеджан Тынышбаев пен Әлихан Бөкейханов кірді.

Әлихан Бөкейханов

Торғай облысының комиссары болды.

1917 жылғы қоғамдық ұйымдар

Қара жұмысшылар одағы

Верный

Жұмысшылар одағы

Жаркент

Мұсылман еңбекшілерінің одағы

Түркістан

Жас қазақ

Ақмола

Талап

Қызылжар

Жанар

Семей

Кейбір ұйымдар большевиктер жағына шықса, кейбірі Алаш партиясын қолдап, автономия идеясын жақтады.

Ақпан революциясы ұлттық мәселені толық шешпеді

Уақытша үкімет

Жер мәселесі сақталды
Мектеп пен кеңсе ісінде орыс тілі үстем болды
Өнеркәсіпте бұрынғы капитал иелері ықпалын сақтады

Ұлттық мүдде

Саяси автономия
Тіл және білім
Жер мен ұлттық теңдік
Өзін-өзі басқару

Бірінші бүкіл қазақ съезі

Съездегі бірінші мәселе
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ

Қабылданған бағыт

• Ресей демократиялық, федерациялық, парламенттік республика болуы керек.
• Қазақ облыстары автономия алуы тиіс.

Бұл шешім ұлттық мемлекеттілік идеясын саяси бағдар ретінде айқындады.

1917 — **Алаш қозғалысының саяси институционалдану кезеңі**

Алаш партиясының бағдарламасы

1. Демократиялық-федеративтік-парламенттік республика
2. Қазақ автономиясы
3. Теңдік және адам құқығы
4. Сөз бостандығы
5. Жұмысшы мүддесін қорғау
6. Жалпыға бірдей сайлау
7. Діннің мемлекеттен бөлінуі
8. Заңсыз тұтқындауға жол бермеу
9. Тегін халықтық білім
10. Бастауыш білімді ана тілінде оқыту

Алаштың ұлттық мемлекеттілік идеясы

Автономия

саяси өзін-өзі басқару

ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІК

Демократия

парламенттік модель

Теңдік

құқық пен сайлау

Мәдениет

тіл • білім • ұлттық сана

«Үш жүз» партиясы және саяси жіктелу

«Үш жүз»

1917 жылы пайда болған социалистік партия. Дәріс материалында оның большевиктер жағына шыққаны және алаштықтарға қарсы болғаны көрсетіледі.

Алаштан айырмашылығы

«Үш жүз» пролетариат диктатурасын және коммунистер партиясының қоғамдағы жетекші рөлін мойындамады; мемлекет басқару ісіне дінді араластыруды жақтады.

1920 ж. большевиктер «Үш жүз» партиясын таратып жіберді.

Алаш қозғалысының тарихи маңызы

1. Қазақ зиялыларының саяси ұйымдасуын күшейтті.
2. Ұлттық автономия және мемлекеттілік идеясын нақты саяси бағдарға айналдырды.
3. Демократия, құқық, теңдік, білім және ана тілі мәселелерін бір бағдарламада біріктірді.
4. 1917 жылғы саяси дағдарыс жағдайында қазақ қоғамының мүддесін қорғаудың институционалдық жолын ұсынды.
5. Ұлттық мемлекет идеясының кейінгі тарихи дамуына интеллектуалдық мұра қалдырды.

Әдебиеттер

Негізгі әдебиеттер

1. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. – Алматы, 1995.
2. Алаш қозғалысы. Движение Алаш. Құжаттар мен материалдар жинағы. Т. 1–4. – Алматы, 2004, 2005, 2010.
3. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. – Алматы, 1995.
4. Қазақ ұлт-азаттық қозғалысы. II кітап. – Алматы, 2016.
5. Аманжолова Д. Движение Алаш в 1917 году. – М., 1992.

Қосымша әдебиеттер

6. Қазақстанның қазіргі заман тарихы. Хрестоматия. (1917–1939). 1 т. – Алматы: Қазақ университеті, 2007.
7. Қазақстан тарихы. 5 томдық. 3-том. – Алматы: Атамұра, 2002.
8. Қазақстан (Қазақ елі) тарихы. 3-кітап. – Алматы: Қазақ университеті, 2016.
9. Қазақстанның қазіргі заман тарихы. Оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
10. Қазақстанның қазіргі заман тарихы. Дәрістер курсы. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.

НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА

РАҚМЕТ!

Сұрақтар мен пікірлер